

A saját recept

EÖRSI ISTVÁN: JÖNNEK A BÁJOS TÉNYEK

Jó volna nagyon egyszerűen, pózos kivagyiság nélkül leírni, hogy szeretem Eörsi Istvánt, így hát elfogultan olvasom írásait és meg sem próbálok igazi kritikát kanyarítani válogatott verseskötetéről. Nem bizony. Legszívesebben azonnal ujjonganék: milyen remek, eörsis cím! De fegyelmезetten, valamivel kerekébb mondatot fogalmazok inkább: az első beleolvasás, a viszontlátást kereső lapozgatás után egyvégtében, regényfaló izgalommal olvastam a könyvet, mulattam, és — minek titkoljam? — sírás szorított, utálatos önzéssel egyre azt hajtogattam, hogy „pompás, nekem való”; olvasói gyönyörűségemben még enyhe büntudatommal sem pepecseltem, pedig az az igazság, hogy korábban és főként külön-külön nem találtam ilyen értékesnek Eörsi verseit. Publicisztikája, régóta úgy hiszem, a legnagyobbakéval vetekszik és drámai többségét, műfordításait is jobbnak, többnek gondoltam, mint a verseket, illetve a versek összességét, mert a *Látlak az utcán lépni*, a *Monológ*, a *Laci és Fodor* vagy *A kérdés* (hogy egészen különbözőeket soroljak egymás mellé) korábban is kedvenceim közé tartoztak. Privát kortársi versantológiámban — ilyet bizonyára mindenki hordoz magában — Eörsi néhány verses szövege előkelő helyen és környezetben szerepelt. Sejtettem azt is, hogy az őszinteség, a közvetlenség és a kecses okosság nem csekély költői erény és erő, de gyakran zavart a klapanciaszerűség, ügytelenségnek éreztem a botladozó vagy verklire járó verszenét, képei nem fészkeltek be magukat emlékezetembe. S hogy most csakugyan magával ragadott a *Jönnek a bájos tények*, annak két oka lehet: vagy érzékenyebben olvastam ezt a „másféle”, a mai magyar lírában majdnem otthontalan költészetet (Karinthy verseit is később fedeztem fel magamnak, mint sokszínű, sokműfajú prózáját), vagy Eörsi új kötete valóban jobb, sűrűbb, megrendítőbb, mint a korábbi gyűjtemények. No és a két lehetőség egyszerre is állhat.

Mondandómat kezdek a személyesség, a pőre megmutatkozás dicséreténél — szinte mindegy; akármelyik pontról indulhatok. A válogatott kötetben — s ez a XX. század vége felé furcsa ritkaság — az élettörténet, az elmúlt három évtized személyes kronológiája, egy regényhős útja követhető — még kíváncsiságom primitív rétegeit is kielégíti. S talán a félreérthetlenség, a versekből sugárzó szellemi-érzelmi tisztaságigény vonz legelőbb. A korai *Egy gyánakvónak* címzett vers gyermeki egyszerűséggel kívánja, hogy „Ne kelljen soha mást beszélni, / mint ami kibukik a számon” — és a későbbiek, az egész kötet ennek a vágynak a valóra válása. Megerősíti tapasztalatomat és hitemet, hogy a világ roppant bonyolult szerkezet, s az emberi kapcsolatokban, politikában, élet és halál nagy kérdéseiben nehéz eligazodni — meg hogy nem is olyan nehéz, nem is olyan bonyolult. Persze könnyű Eörsinek, mert bármilyen kíméletlenül mutatja meg önmagát, visszahőkölhető lelki tartalmakkal nem szolgálhat. Egyetlen vonását palástolná, az érzelmes jóságot, de az menthetlenül átüt a szövegen. Szatírái, bökversei is addig gyilkosak, amíg nézetet, stílust, gondolkodásmódot, magatartást támadnak (*Fébőlintók*, a *Négysorosok*, a *Pikkelyek* vagy az *E. I. önkéntes...* néhány darabja például), amint azonban valódi emberhez ér — nem, nem megszelídül indulata, de szomorúan átmelegszik. Eörsi önironikus szemérmességgel rejtene érzelmességét — mint ahogy Heinetől Kuner-

tig a német lírában ez különösen gyakori. Egyébként is sok szállal kötődik az aforisztikus, ironikus, a felvilágosodás érzékeny okosságára építő német lírához. És persze nem olyan külsődlegesebb mozzanatokra gondolok, hogy a *Vers 03^h-korban* például Goethe-t hallom, a remek *Hiába vártamban* megint csak Heinét, a *Happyyendek* néhány darabjában, és másutt is, Brechtet — ez a kötődés mélyebb, általánosabb, nem „rájátszásokban”, hanem az alapvető szemléletben ragadható meg. A legjobb, legjellemzőbb Eörsi-versekben hirtelen éles, metsző fény ér egy-egy jelenséget; kikerülhetetlen, lecsupaszító — a szó eredeti értelmében katarzist okozó megvilágítás ez. Ilyen kiemelkedő vers számomra a *Clevelandi szonett*, aztán az *Egy jól felszerelt lakásban*, vagy a korábbiak közül *A hangyák*, *A kérdés*. Eörsi verseinek többsége természetesen, klasszikus módon *ítélkező* vagy inkább szenvedélyesen értelemkereső, hiszen mindenfajta merev szigorúság idegen a költőtől. De miért ne volna lehetséges az embereket, a dolgokat megalkuvás nélkül, szatirikusan akár, s ugyanakkor gyengéd, játékosan-kesernyész humorral is láttatni? Az *ítélkező* gesztusait amúgy is hitelesíti, hogy a megmérés során önmagát sohasem kíméli.

Az összegyűjtött vagy válogatott verseskötetekben szinte elkerülhetetlen a számvetés, de Eörsi ebben is végletes — a *Jönnek a bájos tények* főszólama, már-már mániákusan visszatérő témája az önszembesítés. Visszafelé nézve a tíz, húsz évvel ezelőtt írt versek is továbbtöltődnek, előkészítik és előzengetik a számadást. A *Monológ* első része például leltár és program is:

*Lemaradtam,
egyedül maradtam,
békétlen, ködtelen.
Halkan, magamban
azt mondom: nem.
Ha meg kell öregednem,
saját receptem
szerint teszem.*

És tetszik, hogy az egyensúly, ez a két- (vagy több) irányúság később is megmarad. A számvetés elevenségét mindenütt érzékelem, mert Eörsi nem a múltban rendezkedik öregember-pózzal-matattással — verseinek ideje, még ha nyelvtanilag múlt időt is használ, mindig az illékony jelen. Az egyre súlyosabb jelendárok, amelyekből előre-hátra van kilátás. Számvetései, ezért, a rácsodálkozás (csöppet sem naiv) őrzésétől lesznek üdítően frissek, mint a *Titok*, a *Fontos dátumok* vagy az *Egy manhattani moziban*.

A válogatott kötet fülszövege is szinte vers: ironikusan-önironikusan mér: „A versek egy részét nélkülüm is kiszűrte a történelmi idő; más részét a saját időm szűrte ki, mely megírásuk óta telt el. A távolság elém tárta gyarlóságukat, amelyet mások nyilván első pillanattól láttak vagy láthattak volna. Aztán az a korszak is válogat, amelyben élünk: gondos kertészként nyesegeti erdőcskémbe a túl tüskés ágakat, hogy meg ne bökjék a mindenfelé ártatlanul hadijártékozó gyerkőcöket.” Különböző rétegeket — okokat — ránt össze itt is Eörsi, anélkül, hogy ködösítene. Nincs szüksége kibúvóra, önmentetésre, és jól tudja, hogy a „félszeg árulások, kicsi hazugságok” közegében csak annak van esélye a tiszta beszédre, aki képes a megkülönböztetésre, a belső rend megteremtésére. *Ábrándjában* olyan „tündéri frontra” vágyik, ahol senki se tévesztheti össze halálos ellenségével, és a hatalom szatírájában is a demagóg áltatás az egyik fő bűn, mert a „vezető réteg” ugyebár akkor boldog, „ha szívből hiheti és elhitetheti, / hogy a rossz ellentéte nem a jó, de a rosszabb —”.

A rendteremtés és a félreérthetetlen szó igénye oly erős — logikus, hogy Eörsi gyakran kényszerül szembenézni saját szerepével, azzal a minden mást magába gyömöszölő, maga alá temető egyetlen maszkkal, amely levakarhatatlanul az ember arcára nő. No persze, utáljuk lehetséges maszkjainkat, de a semmilyenséget méginkább utáljuk, és a nehezen megnevezhető, mert túlságosan vibráló arc is veszélyes. Úgy tűnik, minden választásunk roncsolja szabadságunkat. Amikor Eörsi, újból csak leltározó mozdulattal, végigpillant a kínálkozó szerepeken,

Don Quijotetól Don Juanig, s a nem kínálkozóan („forradalmár is lettem volna de / darabomból a szerepet törölték”), józanul és kínlódvá veszi tudomásul, hogy számára csak a „bohóci lehetőség” maradt. Nem iparkodik görcsösen szabadulni ettől a maszktól. Akinek füle van, ügyis meghallja a kötet végére érve, hogy recsegett, zúzódott a bohócálarc, s látnia kell a védtelen, nyers fintorokat, a maroknyi öröm és a rengeteg fájdalom lenyomatát. Szóval igencsak szomorú Eörsi válogatott kötete. Csalódások, keservek, önvádak, tragédiák vonulata: minden pőrén, konkrétan — történelmi és metafizikai ügyek, kis disznóságok és leari égháború: minden egészséges arányérzékkel, no és a panaszkodás ragacsá nélkül. Növekszik halottainak csapata és „az idő ökölletel kezdni verni az ablakait” — a számvetés és prognózis pedig most is — mint minden igazán érdekes költészetben — sokrétegű. Az új évtized küszöbén, 1979 Szilveszter estéjén fogalmazódik a kötet egyik legborzongatóbb versdarabja:

*Az asztalon
krizantém-szárazon öngyilkosaim
feje, kecses csokor. Néhány
még-élő arc kimereng az idillből.
Lesz dolga a nyolcvanas évek.*

És bizonyára valamennyi versre visszahat a kötetzáró mű. A halott anyával álomban szembe-sül, a nem-lét és a gyermeki hazugság-megbocsátás lehúzza-légiesíti, és a két utolsó sor köznapi valósággá változtatja a látomást:

*fölbresztett az önvád vagy inkább
valami halálos szomorúság.*

A „halálos szomorúság”, a túlélt „túlélhetetlen botrány” legnagyobbra a *Sirató*ban nő. Életténynek és versnek is ez a legsúlyosabb-összegezőbb, s most már függetlenül stílustól, költői iránytól, módszertől: meggyőződésem, hogy a *Sirató* a korszak nagy versei közé tartozik. Az Eörsit jellemző közvetlenség, a valósághoz tapadás és erős fogalmiság, az élőbeszédhez hajló, póztalan versritmus befogja az élő és a halott sorsát, történelmét. Ismerős az öngúnnyal fűszerezett báj, ahogy ifjú önmagát s az elveszített első szerelme, a legjobb barátot idézi:

*hogy megismertelek a Sportuszodában,
tizenhat éves voltál, én tizennyolc,
cseresznyét ettél, egyenként szétnyitva mindet,
a kukacos szemeket otthagytad a padon,
s amikor az ép gyümölcsöt elfogyasztottad már,
én marokra fogtam és bekaptam a sok
férgyet, így kezdődött a kapcsolatunk,*

s aztán egy mindent leütő, keserves pillantás az egészre, amelyhez hasonlók csak az utóbbi években írt versekben bukkannak elő: „azóta is mennyi férgyet zabáltam / bikinis árnyékodban”.

A *Sirató* is jellegzetes számvetés, terepe nemcsak a múlt; számomra külön szorongató, ahogy tárgyilagos kíméletlenséggel, de most is érzékeny élénkséggel villantja a jövőt:

*marad az öregség melyet nélküled
nehézebb lesz humorral jóllakatnom —*

(Szépirodalmi.)

LEVENDEL JÚLIA